

Rob Kroes, Nederlandse pioniers in het Amerikaanse Westen. De geschiedenis van Amsterdam, Montana. De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1989, 87 p.

In 1898 schreef Klaas Schuiling uit Amerika naar familie in Nederland: 'Nu ik geloof ook wel dat het hier een best land is tenminste als men des zomers op tijd water kan krijgen en daar er nu een nieuwe diets *ditch*, een irrigatiekanaal komt, heb ik de verhoop dat dat nu ook wel gaan zal. ... Maar natuurlijk moet men veel ontberen. Geertje heeft in vier weken niet van huis geweest en ook geen menschen gesproken ...'. Aan haar Friese vrienden liet Geertje van haar heimwee naar het oude land blijken: 'Zijn ze bij jullie al aan het schaatsrijden... Hier zijn geen vaarten of sloten'. Het gevoel van verlies drukte zwaar op Geertje Schuiling. Zo vertrouwde ze haar correspondent toe gedroomd te hebben dat een goede bekende uit het oude Friesland haar voorbijreed zonder met haar te willen praten.

Klaas en Geertje Schuiling behoorden tot een groep Nederlandse immigranten die zich in de jaren negentig van de vorige eeuw in het westen van de Amerikaanse staat Montana vestigde. Zij werkten in de landbouw, soms als zelfstandige boeren, soms als knechten of pachters. Dit boek handelt over deze immigranten. Het richt zich in het bijzonder op de groei van het etnische besef onder deze Nederlandse minderheid. Rob Kroes, als hoogleraar 'Amerikanistiek' verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, verrichtte onderzoek naar deze immigranten in archieven in de Verenigde Staten en Nederland. Ook bracht hij een aantal maanden door onder de afstammelingen van de kolonisten in Montana, waar hij mondelinge overleveringen optekende en familiepapieren inzag. De auteur richtte de aandacht zowel op de harde kern van de Nederlandse kolonie, de gereformeerde gemeenschap van de plaatsjes Amsterdam en Churchill in de Galletin-vallei in Montana, als op de ruimere groep afstammelingen van Nederlandse kolonisten.

Deze schil rond de gereformeerde pit laat zich moeilijker bestuderen dan de pit zelf. Terwijl de auteur in het eerste geval is aangewezen op briefwisselingen tussen immigranten en hun Nederlandse familie, verdichtte het sociale leven zich tot een groepsleven met eigen instituties, die voor degelijke documentatie zorgen. Reeds in 1903 werd een vestiging van de Christian Reformed Church opgericht. Weldra voelden velen zich niet langer gelukkig met het openbare onderwijs, maar stichtten een 'Vereeniging ter oprichting en instandhouding van Christelijk onderwijs op Gereformeerde grondslag'. Terwijl de banden met het moederland zwakker worden, grijpt men terug op de negentiende-eeuwse theologische debatten rond Afscheiding en Doleantie. Op het eerste gezicht niet vreemd. De immigranten kwamen immers in belangrijke mate uit dezelfde gebieden (de drie noordelijke provincies en het zuidwesten van Nederland) waar ook de aanhangers van deze theologische stromingen gevonden worden. Maar in sociaal-economisch opzicht klopte er iets niet. De immigranten behoorden niet alleen tot de 'kleine luyden', zoals veel Dolerenden, maar

kwamen uit alle sociaal-economische geledingen van het toenmalige agrarische Nederland. Zij die er beter aan toe waren, toonden dezelfde sociale aspiraties als goed gesitueerden in Groningen of Friesland.

Al in de eerste jaren van deze eeuw begon een proces van 'consolidatie', een terugvallen op negentiende-eeuwse gereformeerde beginselen. Vooral na de Eerste Wereldoorlog werd krachtig stelling genomen tegen Abraham Kuypers Algemene Genade; deze ideeën zag men als een slap aftreksel van de ware leer. Gereformeerde voormannen eisten de eerbiediging van 'Gods soevereine scheiding tussen zondaars en uitverkorenen'. De poort in de christelijke veste mocht niet geopend worden voor Jan en alleman; men verklaarde zich tegen de bekering als vrije wilsdaad. Later herkende men zich in het woord van de Nederlandse theoloog Klaas Schilder: 'De Protestants Gereformeerde Kerken ontkennen een welmenend algemeen aanbod van genade. Genade is geen aanbod, maar het is de kracht van God tot zaligheid'. De kerk van Christus moest zich duidelijk en herkenbaar onderscheiden.

Aan het begin van zijn boek stelt de auteur de vraag naar de samenhang en continuïteit van deze etnische groep. Zijn antwoord ziet er als volgt uit. Van de Nederlanders die naar Amerika verhuisden, heeft zich een deel verenigd in de Christelijk-Gereformeerde Kerk. Deze religieuze groep consolideerde zich binnen haar eigen instituties: kerk en school. De tweespalt die in de jaren dertig ontstond tussen de Christelijk-Gereformeerde Kerk, de aanhangers van de Algemene Genade anderzijds, en de Protestant Reformed Church, de protagonisten van de Particuliere Gratie anderzijds, droeg in feite bij tot het isoleren van de Nederlandse kolonisten van de ruimere Amerikaanse samenleving. Ook conflicten kunnen mensen verenigen, houdt de auteur in navolging van de Duitse socioloog Simmel ons voor. Hij zegt het mooier: het was alsof de immigranten met hun religieuze twisten een vreemde wereld herschiepen, waarin regels golden die alleen zij kenden, als speelden zij een Fries kaartspel temidden van mensen die zo iets nooit hadden gezien. Door verketteringen, scheurmakerij, voortdurende theologische discussies, regelmatig zelfonderzoek en verheerlijking van gewetensstrijd, zonderde de gereformeerde gemeenschap zich af van de buitenwereld. De geschiedenis zagen de gereformeerden als de geleidelijke onthulling van Gods bedoelingen met de mensheid. Deze helderheid werd echter bedreigd door het optreden van valse profeten en dwaallichten. De godsdienststrijd staat ook om die reden zo centraal in Kroes' boek. In de queeste naar religieus inzicht moesten de gereformeerden op principiële wijze posities innemen die het hart van hun samenleving raakten.

In zekere zin doet deze stelling van Kroes denken aan een geruchtmakend boek dat de Amerikaanse antropoloog Clifford Geertz enkele jaren geleden over Bali schreef. In *Negara: The theatre state in nineteenth-century Bali* betoogde Geertz dat kostbare crematies, tempelrituelen en ander religieus spektakel niet vanuit een economische of politieke belangenstrijd moesten worden begrepen, maar dat politiek op Bali ondergeschikt was gemaakt aan het rituele bedrijf. Geertz lijkt nauwelijks meer geïnteresseerd in het probleem van de 'relatieve autonomie van de bovenbouw'. In zijn visie bepalen de behoeften van priesters en de eisen die grootscheepse rituele 'producties' stellen de dagelijkse werkzaamheden van de bevolking van Bali. Soms doet ook Kroes het voorkomen alsof het gehele leven in de gereformeerde bastions van Montana ondergeschikt was gemaakt aan het theologisch debat. Nauwkeurige lezing wijst echter uit dat Kroes een minder extreme positie inneemt: de auteur blijft aandacht besteden aan de relaties tussen de politiek-economische *Umwelt* en de religieuze strijd. Zo vermeldt hij dat de ouderlingen zich niet alleen bogen over problemen van Bijzondere versus Algemene Gratie, maar wel degelijk ingrepen bij aardse moeilijkheden. De gereformeerde kerkeraad bleek soms te fungeren als een theocratie: hij bemiddelde bij voorbeeld bij het beslechten van conflicten over irrigatie, door de

geografische ligging van de boerenbedrijven van vitaal belang voor economisch overleven. Kroes laat bovendien zien hoe de Nederlandse landverhuizers pas in de loop der jaren, als de banden met het moederland zwakker worden, hun etnische identiteit gingen koesteren. De beheersing van de Nederlandse taal is dan al aan het afnemen. Ook noemt hij het interessante feit dat met de stijgende welvaart, die de Amerikaanse boeren na 1940 te beurt viel, ook de religieuze stellingoorlog in intensiteit afnam.

Dit boek is een prachtige *case-study* van groeiend etnisch besef in een situatie van toenemende assimilatie in de Amerikaanse samenleving. Het is fraai geïllustreerd, en liefdevol geschreven. Het boek vormt een waardig vervolg op het in 1986 verschenen *Naar het beeld van de vrijheid: Immigranten in Amerika*, eveneens van de hand van Rob Kroes en bezorgd door dezelfde uitgever.

Bonno Thoden van Velzen

Sjaak van der Geest en Gerhard Nijhof (red.), **Ziekte, gezondheidszorg en cultuur.** Uitgeverij Het Spinhuis, Amsterdam 1989, 131 p.

De ondertitel van deze reader luidt: Verkenningen in de medische antropologie en sociologie. Het boek bestaat uit een bundeling van twaalf artikelen geschreven door sociale wetenschappers die samenwerken in een onderzoeksprogramma van de Universiteit van Amsterdam. De hoofdstukken zijn geordend rond drie secties, voorafgegaan door een door de twee redacteurs geschreven theoretische verantwoording. In de verschillende hoofdstukken keert een viertal thema's steeds terug: dominantie en afhankelijkheid, lekenperspectief, medisch pluralisme, de verhouding medische en sociaal-culturele wetenschap. Sectie I gaat over 'Ziekte en cultuur'. In het hoofdstuk 'Nominalisatie en naturalisering in de gezondheidszorg' geeft Nijhof een tekstsociologische analyse van dominantieprocessen waarin hij laat zien dat door het omzetten van werkwoordsvormen in zelfstandige naamwoorden (nominalisatie) er een proces van institutionalisering plaatsvindt dat tot dominantievergroting leidt. In een volgend hoofdstuk beschrijft Pool een in een Kameroenees dorp uitgevoerde studie naar de ziekte kwashiorkor. Hij toont aan dat de inheemse ideeën over deze aandoening ver afstaan van de westerse biomedische verklaringen. In het hoofdstuk 'Preventie en cultuur: een voorbeeld uit Suriname' laten Krumeich en Van der Geest zien dat het denken van Surinaamse Indianen sterk beheerst wordt door de zorg over door mensen veroorzaakte gevaren (en op dit punt niet afwijkt van de westerse wereld).

Sectie 2, geheten 'Gezondheidszorg en cultuur', bestaat uit vier hoofdstukken. Scavenius bestudeerde de gespreks-onderhandelingsruimte van vrouwen die met een niet-medische klacht (abortus, sterilisatie, etc.) bij de gynaecoloog kwamen. Het blijkt dat het tonen van verantwoordelijkheid en het kunnen geven van uitleg belangrijke voorwaarden zijn voor het gehonoreerd krijgen van hun verzoek. Jaspers beschrijft de problemen waarmee verzekeringsgeneeskundigen worden geconfronteerd: een dominantie van de curatieve geneeskunde en conflicterende belangen van werkgevers en werknemers. Dat Surinaamse bosnegers te maken krijgen met conflicterende westerse en inheemse behandelingsmethoden wordt beschreven door De Beet. Van der Veen behandelt de ambiguïteit in de arts-patiëntrelatie: aan de ene kant is er een streven naar autonomie en vrijheid, anderzijds is sprake van een toenemende afhankelijkheid van de patiënt vanwege een steeds specialistischer en technologischer wordende geneeskunde.

De sectie 'Geneesmiddelen en cultuur' omvat een viertal hoofdstukken (van Hardon; Verbeek-Heida; De Graaf en Van der Geest; Van der Geest) over: (leken)opvattingen over

geneesmiddelen, het gebruik van westerse geneesmiddelen in de Derde Wereld, en het in de Derde Wereld te voeren geneesmiddelengebruik.

Het boek is een waardevolle bundeling van het werk van de Amsterdammers. Het heterogene karakter van de bijdragen draagt sterk bij aan de realisatie van het doel dat de redacteuren zich stelden, namelijk laten zien dat ziekte en gezondheidszorg beschouwd moeten worden als sociale constructies waaraan bepaalde (verschillende) betekenissen worden toegekend. Dat de westers-sciëntistische beschouwingwijze daarbij aan waarde inboet en niet-westerse, irrationele elementen opgang maken, komt duidelijk naar voren. Het in dit boek gevolgde perspectief (de gezondheidszorg als produkt én als producent van betekenissen) leidt tot een aantal verrassende bevindingen. Toch kan niet van iedere bijdrage worden gesteld dat de geboden inzichten overeenstemmen met de in de inleiding beschreven wetenschappelijke pretenties van de redacteuren. Het spreekt voor zich dat de kwaliteit van de hoofdstukken varieert en niet alles even leesbaar, relevant en origineel is (veel werk is eerder gepubliceerd). Desalniettemin is sprake van een aantrekkelijk visitekaartje van de Amsterdamse onderzoeksgroep.

Tjeerd Tijmstra

Paul Atkinson, **The Ethnographic Imagination. Textual Constructions of Reality.** Routledge, New York 1990, 195 p.

De productie van teksten binnen de sociale wetenschappen vormt sedert halverwege de jaren zeventig voor diezelfde sociale wetenschappen een object van studie. Met de hier besproken publikatie levert Atkinson een bijdrage aan de literatuur over dit thema. Ten behoeve van de uitwerking van zijn onderwerp, hoe etnografen komen tot hun voorstelling van de sociale/sociologische werkelijkheid, speelt hij op eclectische wijze leentjebuur bij structuralisten, poststructuralisten, deconstructivisten, fenomenologen, etnomethodologen en aanverwante scholen. Deze benadering is geen gevolg van naïviteit ten aanzien van de epistemologische grondslagen en ontwikkelingen die aan de basis liggen van de verschillende intellectuele posities. Ze komen evenmin voort uit een gebrek aan kennis en inzicht, noch uit het ontbreken van een kritische houding. In tegendeel, Atkinson is er eenvoudigweg van overtuigd dat geen van de paradigma's een zodanige aanspraak kan maken op het betreffende onderzoeksveld, dat andere paradigma's overbodig worden. Hij stelt zich ook niet ten doel een bepaalde methode voor tekstanalyse te propageren, noch beveelt hij een specifiek literair genre aan, met de daaraan verbonden modellen en conventies voor de constructie van teksten.

Het hoofddoel dat de schrijver zich stelt, is het ontdekken van wat wel 'the logic in use' wordt genoemd. Dit is het achterhalen van de methoden die sociologen in de praktijk hanteren, in dit geval bij de constructie van teksten. Zijn antropologische, etnografische teksten inmiddels veelvuldig onderwerp van reflectie geweest, voor sociologische produkten geldt dat minder. Vanuit die overweging koos de auteur voor een analyse van de laatstgenoemde. Daarbij gaat het om materiaal dat voornamelijk voortgebracht is door de urbane sociologie.

In het eerste gedeelte van het boek, na een terdege verantwoording, vindt een beschouwing plaats van sociologische en antropologische geschriften. Deze uiteenzetting is toegespitst op onderkenning van de retorische aard van de teksten en de aan de retoriek ontleende autoriteit van de produkten. Vervolgens richt de auteur zich op het specifieke, etnografische genre. In zijn analyse daarvan neemt hij niet de diverse stijlen van etnografi-

sche representatie (bij voorbeeld impressionistisch, realistisch, confessioneel) als invalshoek, maar kiest hij voor een thematische benadering. Atkinson laat zien hoe etnografen hun lezers overhalen om aan beschrijvingen van sociale settings, scènes, sociale acties en typen actoren authenticiteit, plausibiliteit en belang toe te kennen. Hij betoogt dat argumenten daarvoor impliciet, gecodeerd en middels de tekst worden overgedragen. Werkstukken die daarbij gehanteerd worden zijn onder andere metaforen, metonymia, een narratieve schrijfstijl en ironie. Ook de vormgeving verschaft aan de tekst een complexe en interne dynamiek, die bijdraagt aan de onderkenning en validering van hetgeen wordt beweerd. Atkinsons publikatie kan vooral een attenderende functie vervullen voor lezers die niet vertrouwd zijn met de verschillende vormen van 'discourse'-analyse, en inzichten die daarvoor ontleend kunnen worden aan met name taalwetenschappelijke en etnomethodologische ideeën. Deze worden op toegankelijke wijze gepresenteerd.

Het werk als geheel getuigt van eruditie en leest prettig. Desalniettemin laat het de lezer achter met een onbehaaglijk gevoel. Niet zozeer de inhoud van het boek alswel de tijdgeest van waaruit het geschreven werd, is daar debet aan. Sociaal-wetenschappelijke onderzoekers worden verondersteld een positie in te nemen binnen of ten aanzien van de huidige, reflexieve trend. De 'wetenschappelijkheid' van hun werkzaamheden blijkt zeer relatief. Zij worden gedwongen hun produkten en die van hun vakgenoten dienovereenkomstig te evalueren. Je vraagt je af wie (met inbegrip van Atkinson), na de in *The Ethnographic Imagination* afgeleverde tekstanalyse, nog ooit een 'etnografische' pen op papier zal durven zetten.

Ilva Ariëns

Carl I. Cohen en Jay Sokolovsky, **Old Men of the Bowery. Strategies for Survival among the Homeless**. Guilford Press, New York 1989, 248 p.

Old Men of the Bowery is een onderzoek onder oudere daklozen (50+) in de Newyorkse wijk-Bowery'. In deze wijk verzamelen zich, door de aanwezigheid van goedkope voorzieningen zoals hotels en pensions, eethuizen, wasserettes en kroegen, de daklozen van New York. Cohen en Sokolovsky hebben 281 mannen onderzocht, onder wie 195 'niet-straatslapers'.

De onderzoekers zijn bezorgd over de toenemende mate waarin de oorzaken van dakloosheid worden gepersonificeerd en willen een aantal common sense-ideeën hierover (b.v. alcoholisme) toetsen aan de werkelijkheid. Daartoe benaderen zij dakloosheid uit verschillende optieken van de antropologie, psychologie en sociologie. Deze combinatie blijkt zeer werkzaam te zijn op een terrein dat zo complex en samengesteld is als het daklozenprobleem.

Vanuit methodisch oogpunt is de studie de moeite waard. Door voortdurende afwisseling van kwalitatieve en kwantitatieve data geven Cohen en Sokolovsky een goed en diepgaand inzicht in zowel de levensstijlen van deze mannen als in de onderliggende trends in de populatie daklozen. De onderzoekers combineren schalen (zoals de gezondheidsschaal CARE en de netwerkanalyse schaal NAP) en multivariate analysetechnieken met participerende observatie en het intensieve interview. Dit stelt hen in staat enkele theorieën te testen, bij voorbeeld die over de rol van uitstoting/afsluiting in het proces van sociale isolering. Een ander methodisch voordeel ontstaat door vergelijking met een controlegroep 'ouderen in de samenleving'. Aldoende komt men tot overtuigende conclusies.

Cohen en Sokolovsky laten zien hoe het probleem in de loop van de westerse geschiede-

nis van gedaante is veranderd. Ze beschrijven bij voorbeeld hoe dakloosheid tot de Eerste Wereldoorlog een wijd verbreid fenomeen was. Dit veranderde sterk na de Tweede Wereldoorlog. Niet alleen nam de omvang van de daklozenpopulatie af, ook vond er een transformatie plaats van 'activist' naar 'retreatist'. In de jaren zeventig ontstond in de Verenigde Staten een nieuwe groei, door deinstitutionalisering, economische neergang en afname van het aanbod van goedkope woningen. De auteurs concluderen dat de samenstelling van de daklozenpopulatie is veranderd (afname van de gemiddelde leeftijd, toename van het aandeel minderheden, vrouwen en ex-psychiatrische patiënten), hetgeen overeenkomt met onderzoeksresultaten in Nederland.

Het boek bevat een beschrijving van de wijze waarop daklozen trachten zich staande te houden door zich aan te passen aan de Bowery-cultuur. Een meerderheid ontvangt een uitkering en maaltijdbonnen. Een onderkomen vindt men in appartementen, hotels, in de ondergrondse, op straat, in het park en in de kelders van openbare gebouwen. Het kost moeite te zorgen voor de persoonlijke hygiëne en er is sprake van victimisatie en grote angst voor diefstal en mishandeling. Men past zich aan door in groepen te leven.

Ten aanzien van alcoholisme en problemen met de fysieke en mentale gezondheid stellen de auteurs zich de vraag in hoeverre dit oorzaak danwel gevolg is van dakloosheid. De gezondheid blijkt door het leven in de Bowery duidelijk achteruit te gaan; men spreekt van het 'Skid Row Syndrome'. Stress en depressie blijken voor een groot deel veroorzaakt te worden door het leven in de Bowery. Excessief alcoholgebruik blijkt ongeveer 10 jaar vooraf te gaan aan de vestiging in deze wijk. Toch is bijna 35 procent pas later gaan drinken en blijkt het probleemdrinken door het leven in de wijk toe te nemen. De auteurs spreken van tetra-depressie, fysieke gezondheid, stress en behoefteigheid. Alcohol is daarbij een aanpassingsstrategie.

De onderzoekers concluderen dat de oorzaken van het probleem complex zijn en onderling samenhangen: 'Poverty, alcohol and idiosyncrasy frequently occurred together, feeding on each other, and engendering a cycle of despair, deterioration, and descent to skid row.' (p. 197). Om te overleven moeten de daklozen zich aanpassen aan de Bowery-cultuur. De wijk is een fuik waaruit men geen uitweg weet.

Frans Spierings